

Ivo Paparela*

ISSN 0469 - 6255
(267-273)

O PRIMJENI ČLANKA 12, ČLANKA 13. I ČLANKA 26. ZAKONA O RAČUNOVODSTVU REPUBLIKE HRVATSKE I TIM POVODOM O NEKIM NEUSKLAĐENOSTIMA I DILEMAMA

SOME RANDOM REFLECTIONS CONCERNING THE APPLICATION OF ARTICLES 12, 13 AND 26 OF THE ACCOUNTING ACT: SOME DISCREPANCIES AND DILEMMAS

UDK 342.758(914.971.3)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Sažetak

U članku se tretira problematika procedure i metodologije za vrednovanje bilančnih stavki po hrvatskom pravu. Istovremeno se ukazuje na potrebe boljeg pristupa rečenoj problematici, kako u teoriji, tako i u praksi. Tamo gdje je bilo potrebno dane su usporedbe s engleskim, francuskim i njemačkim pravom i sudskom praksom. Isto tako smatrali smo potrebnim ukazati na neke kontradiktornosti u hrvatskom zakonodavstvu.

Summary

The basic issue dealt with in this article is the procedures and methodology for valuation of corporate assets according to Croatian law. Simultaneously, the necessity for some changes in both the Croatian law and practice are discussed. Croatian law is compared with French English, and German law and cases. In addition, some contradictions in the Croatian legal system have been analyzed in order to facilitate understanding of these issues.

1. Uvodna razmatranja *Introductory considerations*

Članak 26. u glavi IX Zakona o računovodstvu (ZOR), koja nosi naslov "Načela procjenjivanja" i članci 12. i 13. (glava IV: "Popis imovine i obaveza") od velike su važnosti za pravilno funkcioniranje trgovačkih društava. Ono (funkcioniranje) počiva, *inter alia*, i na poznavanju stanja imovine, kako fizičkom, tako i vri-

jednosnom. Njihova važnost je u zemljama tranzicije još i veća, jer se dionice prodaju domaćinstvima uz javni poziv na kupnju. Pri tome nema institucija koje kontroliraju transakcije poput COB (Francuska) ili SEC (SAD).

Veliki dio pravnih dispozicija u Zakonu o trgovačkim društvima (ZTD) je vezan za problematiku članka 12. i 26. Razlog je jednostavan. Vrijednost, o kojoj nas informira cijena, u srcu je gospodarskih odnosa, time i pravne i ekonomske teorije i prakse, a i politike. Cijena je pak kondenzirana informacija, koja homogenizira kategorije poput vrijednosti (u njenoj raznolikosti), rijetkosti, obilnosti, straha/povjerenja pred budućnosti i slično. Sve je to u cilju smanjenja faktične nesigurnosti transakcija i maksimizacije njihove pravne sigurnosti u okviru jasnih normi i nezavisnosti sudova/sudaca. Drugim riječima jasna pravila igre i nezavisni suci su dvije osnovne pretpostavke da bi se gospodarski (a i drugi odnosi) razlikovali od razbojstva.

Da bi smo dobro shvatili logiku članka 12. i 26. ZOR, osvrnimo se, ne samo na ostale dispozicije ZOR-a, nego i ZTD, Zakon o porezu na dodatnu vrijednosti (ZPDV) i Pravilnik o Porezu na dodatnu vrijednost (PPDV), Stečajni Zakon (SZ), sve kroz optiku njihove međuovisnosti.

Manje ćemo se doticati načela procjenjivanja Trgovačkog društva, a više načela procjenjivanja aktive pojedinog društva, iako su oba međuzavisna.

Svi menadžeri i vlade u zemljama u tranziciji znaju da se procjena kako aktive TD, tako i samih TD obavljala često tako, da je konkretna primjena načela valoriziranja stavaka aktive, (ovdje je, opet naglašavamo, samo o tome riječ) sličila na lakrdiju, koja mnogima nije bila nimalo smiješna. Dionice su se prodavale domaćinstvima (građanima) po cijeni kao da su dotična TD "going concern" (poslovanje na neograničeno vremensko razdoblje *ceteris paribus*). Iz ovoga

*prof. dr. sci. Ivo Paparela
Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu Dubrovnik,
Dubrovnik

ne proizlazi da su sve korporacije u Hrvatskoj nezdrave.

I revizorske tvrtke često, uz asistenciju svojih kolega sa Zapada, olako blagoslivljaju nevaljale financijske izvještaje, perući ruke formulom da odgovornost za njih snosi menadžment, a da se njihova djelatnost ograničava na neku kvazi proceduralnu kontrolu. Ovo će trajati dok ih dioničari ne budu zvali pred sudove. Činjenica da je vrijednost dionica na tržištu, odmah nakon procjena i revizija, često daleko niža od nominalne, a koji put, ali puno rjeđe i više, govori dovoljno o kvaliteti procjenjivanja.

Globalno se dobija dojam da je privatizacija među inim i (nadajmo se posljednja) socijalizacija gubitka bivšeg socijalističkog sektora, koju domaćinstva, ovaj put dobrovoljno, prihvatiše.

Razvoj tržišne privrede danas počiva, među ostalim, i na povjerenju i pravnoj sigurnosti, a i na zaštiti neupućenih u tehniku tržišnih mehanizama.

Neusklađenosti i kontradiktornosti među pravnim pravilima također negativno djeluju na povjerenje i pravnu sigurnost, a time i na funkcioniranje ekonomskih mehanizama, koji i iz drugih razloga ionako slabo funkcioniraju. Na njih ukazujemo odmah.

Naglasak u tekstu je na Trgovačkim društvima, posebno na dioničarskim. Kako veliki broj dioničarskih društava, bez obzira na njihovu veličinu i kriterije kojima se ista mjeri, nudi na prodaju dionice domaćinstvima to znači da na njih treba primijeniti standarde koji na Zapadu (E. U.) važe za TD koja kotiraju na burzi. Cilj je, naime, sigurnost i zaštita investitora (dioničara).

Rad se ne osvrće na trgovačka društva koja vrše financijske poslove i osiguranja. To ne znači da pravila nisu ista.

Uz ZOR i ZTD uzet ćemo u obzir i zakon o Porezu na dodatnu vrijednost (ZPDV) i stečajni zakon (ST) jer su neke njihove dispozicije u fundamentalnoj kontradiktornosti koja zadire dublje od same pravne tehnike u dotične materije.

2. Kontradiktornosti ili neusklađenosti: poduzetnik i/ili trgovac *Contradictions or discrepancy: undertaker and/or merchant*

Nema sumnje da su ZOR, ZTD, ZPDV neophodni za razvoj tržišne privrede u Hrvatskoj. Oni (nisu jedini) unose bitne novosti u sektor *poduzeća* (*societes et quasi societes* SQS po francuskoj terminologiji ili *corporate sector* po anglo saksonskoj). Ipak, iz njih treba eliminirati elemente prošlosti i uskladiti konceptualne, pravne i terminološke razlike među njima.

Primjera radi uzimimo ZPDV (NN 12/7/96) i njegov Pravilnik (NN18/7/96): oba pravna akta, usprkos postojanju ZTD daju definicije "poduzeća", poduzetnika i poduzetničke djelatnosti na način nepoznat ZTD; kod definicije, pak, trgovca govori o gospodarskim djelatnostima i namjeri stjecanja dobiti; stečajni zakon (SZ) govori o trgovcu i obrtniku, oslanjajući se na ZTD; ZOR članak 1. i 2. govori o osobi koja vrši gospodarsku djelatnost u cilju stjecanja dobiti.

Drugim riječima župnik koji kupi milodare je poduzetnik po ZPDV i zato je *expressis verbis* oslobođen plaćanja poreza. Taj isti župnik nije trgovac po ZTD, jer mu nije namjera dobit, već samo prihod. Ovo primjera radi.

Postoje je, dakle, dvije kategorije osoba koje se bave gospodarskom djelatnosti svaka sa vlastitim statusom: status poduzetnika, (po ZPDV), i onaj trgovca (po ZTD). Naime, PPDV, članak 26. stavak 6, izričito kaže da poduzetnik u smislu ZPDV ne mora biti smatran poduzetnikom po drugim zakonima. PPDV uvodi još i pojam poduzetničke djelatnosti, članak 30. stavak 1, s tim da i poduzeće (članak 3. stavak 1.) i poduzetnička djelatnosti imaju istu definiciju nepoznate zakonodavcu. PPDV poznaje trgovačka društva, ali kao supsudijarne kategorije: tako "obrazac P-PDV" tretira trgovca i trgovačko društvo kao oblik vlasništva??? Gdje je registar poduzetnika? I kako tumačiti da se pravna osoba može brisati iz sudskog registra samo s potvrdom porezne uprave. Po poreznom zakonu poduzetnik se postaje sa prvim radnjama. Koje su to prve radnje? Po tome porezni registar postaje i registar poduzetnika, *quod est absurdum*. Za sada sve tumači porezna uprava, a žalba ne odgađa ovrhu. Praktično, porezna uprava je i stranka i sudac, što je nedopustivo i izvorom je velike pravne nesigurnosti.

Uz pravnu nesigurnost može se ovim povodom postaviti problematika odnosa između izvršne i zakonodavne vlasti. Kako može jedan podzakonski akt (Pravilnik) ulaziti u domenu zakonodavca? Statusne kategorije su svugdje u Evropskoj Uniji u domeni zakonodavca i imaju zaštitu suda u Strasbourgu. (Nije isto što i sud u Luxembourg). Veliki je nehat saborskih tijela koja dopuštaju sličnim tekstovima da uopće uđu u pravni sustav: *culpa lata dolo equiparetur*. Za sada je na sudskoj praksi da harmonizira i daje pravnu sigurnost neophodnu za zdravu ekonomiju. Suci će, najdajmo se, sve tumačiti u svjetlu i duhu ZTD i tako ograničiti moć uprave.

D. Janković ima pravo kada povlači pitanje harmonizacije ZOR i ZTD u svom članku o konsolidaciji i prof. **Gorenc** (*et alii*) kad kaže da nosilac prava i obveza može biti bilo TD, bilo trgovac. Oba pisahu prije donošenja ZPDV, Treba dakle hitno harmonizirati dispozicije ZPDV i ZTD.

Mišljenja smo da treba pod hitno modificirati i Porođično pravo u cilju zaštite imovine bračnog druga. Naime, u bračnom pravu su još na snazi zakoni iz socijalizma, pa je teško izvršiti ovrhu na nekim trgovcima/poduzetnicima bez da se *ipso facto* njoj ne podvrgne bračni drug, koji je mnogo puta i sudionik. *De lege ferenda* treba prodiskutirati o bračnom ugovoru, koji je korak više ka pravnoj sigurnosti. U praksi će vjerovnici, sud i stečajni upravitelj ići za tim da se naplate. Kako je za očekivati osnivanje društava od samo jednog člana, to će odvjetnici vjerovnika pokušati dokazati fiktivnost ili neku nepravilnost u cilju proširivanja odgovornosti za dugove na osnivača ili upravu tj. na njihovu cjelokupnu imovinu. Iako je bračni drug vlasnik "polovice" recimo kuće, on će dobiti polovicu od sume dobivene prodajom te iste kuće u stečajnom postupku. Dobivena polovica je, kako iskustvo ukazuje, puno češće niža od očekivane. Zato su bračni

ugovori sklopljeni prije braka, koje treba učiniti pred javnim bilježnikom, najbolja obrana protiv primjene članka 94. Stečajnog zakona na porodičnu zajednicu. U svakom slučaju, sadašnji su članci 178. i 279. Zakona o braku, koji tretiraju materiju bračnog ugovora, bili adekvatni za samoupravni sistem, ali su sasvim nedostatni u sistemu tržišta.

Evidentno je da toliko potrebni gospodarski rast ne trpi stare navike, po kojima birokracija donosi kontradiktorne zakone, pa onda radi što hoće, bez ikakve odgovornosti, a sve po nekom zakonu. Ukazali smo na neusklađenosti u pravnom sistemu koje itekako utječu na funkcioniranje gospodarstva, što ćemo vidjeti iz ovoga što slijedi.

3. Problematika IV. glave ZOR-a *The matter of the accounting act* - chapter IV

Vratimo se sada ZOR-u, pa ćemo analizirati neke njegove glave. Pri tome će biti riječi o nekim obvezama koje proističu i iz ZTD.

Glava IV. ZOR-a (članak 12. i 13.) propisuje momente popisa, citiramo: "imovine i obaveza". Vjerovatno, zakonodavac pod imovinom misli na aktivu, a obveze znače pasivu.

Aktiva ima dvije jednako važne funkcije: prvo da pomoću nje direkcija stvara bogatstvo, i drugo, da bude zalog vjerovnicima. Pasiva, izvor aktive ili kako se još može bolje reći angažirani kapitali (investirani kapitali su aktiva), "obveze" po zakonskoj terminologiji, isto je tako dio imovine i kod pravilnog upravljanja pridonosi stvaranju bogatstva, time i povećanju založne mase. Za dobro upravljanje imovinom neophodno ju je dobro poznavati i pratiti njezinu fizičko-financijsku evoluciju. Popis imovine je kao temelj kuće, ali ništa više od temelja. Kroz ovu optiku treba čitati ovo što slijedi.

Članak 12. stavak 1. kaže da poduzetnik mora popisati na početku poslovanja i krajem svake poslovne godine svu imovinu i "navesti pojedinačne vrijednosti", što je sasvim jasno.

Manje je jasno "mora" iz članka 13. gdje se kaže "i u drugim slučajevima, a napose prilikom promjene cijena proizvoda i robe, statusnih promjena i likvidacije i stečaja," bez da članak 13. traži popis njihovih vrijednosti, kao u članku 12.

Koji su to drugi slučajevi zakon ne kaže (o navođenju vrijednosti će biti riječi poslije), kao što nije jasno kojih promjena cijena i imovine. Članak 24. pojašnjava statusne promjene. Ako cijene padnu treba to konstatirati, ali ako cijene porastu to se ustanovljuje kod prodaje, a rijetko prije (princip opreznosti, članak 26. stavak 2. točka 1.). Kod stečaja popis imovine pravi stečajno povjerenstvo imenovano od upravitelja - članak 25. stavak 1. točka 3. Stečajnog zakona (NN no. 44/96) i članak 150. i 151. istog zakona. Stečajni zakon je *lex posterior* pa tako nema konflikta sa ZOR-om. Autor će ukazati na druge slučajeve, kod analize članka 26. stavak 1. al. 1. Što se pak "navođenja njihovih vrijednosti" tiče, a što članak 13. ne spominje, mislimo da se radi o nehatnoj redakciji članka 13., te

da se vrijednosti moraju upisati kako to nalaže članak 12. Tako će i sudovi tumačiti. Poduzetnik "može izuzetno (!!??) praviti popis i tijekom godine". Ne ulazimo u terminološku (obveze su dio imovine) ni drugu analizu teksta, nego u meritum.

Kod popisa elemenata imovine treba razlikovati četiri momenta: 1° momenat ulaska, 2° momenat inventara, redovitog ili stečajnog, 3° momenat sastavljanja godišnjih izvještaja i 4° momenat izlaska iz imovine.

Ulaskom u imovinu za kupljenu robu mjerodavna je cijena i drugi troškovi koje porezni zakon dopušta da se uključe u cijenu; njihovo točno utvrđivanje ima i poreznu stranu, jer služi kao osnova za PDV.

Kad se radi o proizvedenoj robi postoji više metoda vrijednovanja, kao na primjer *direct cost, full cost...* s tim da se finansijski troškovi, u nekim slučajevima i zakonodavstvima, u načelu uključuju u cijenu, a u drugim ne. Udjeli u trgovačkim društvima se vrijednuju po tržišnoj cijeni (burzi ako transakcije postoje) ili drugačije, ali *in bona fide*. Vrednovanje ulaza nematerijale stalne imovine je problem, osobito kad se radi o razvojnim troškovima.

Jednom u imovini, nakon popisa (o stečajnom će biti riječi kasnije) u knjigu inventara unosi se ekonomska vrijednost, po raznim kriterijima - tržištu, i većoj ili manjoj uspješnosti društva. Tehnike su poznate pa se ograničavamo na slijedeće. Ako su vrijednosti u inventaru veće nego u bilanci nije nužno da se vrijednosti u knjizi inventara i u bilanci poklapaju: bankari i vjerovnici, ako su ozbiljni, znaju vrijednosti recimo neke nekretnine. Ali ako je vrijednost pala onda je treba ispraviti i u bilanci i objasniti u godišnjem izvještaju. Svugdje su velike diskusije oko vrednovanja nematerijalne imovine (patenti, licence, *fonds commercial/goodwill*, razvojni troškovi...). Osim u rijetkim slučajevima vrijednost te imovine je simbolična u zemljama u tranziciji.

U Hrvatskoj pitanje valorizacije stalne imovine (nemonetarne) je delikatno i zbog mnogih revalorizacija, naročito dvije velike iz 92. i 93. Trgovačka društva i njihovi revizori mogu je smanjiti, ali se to pokazalo kao veoma delikatna operacija, pa je Vlada na tome popustila, kako iz oportunitizma, tako i iz neznanja.

Time dolazimo na bilancu na kraju godine, koja treba dati sliku imovine (koja se dijeli na aktivu i pasivu, a ne, opet ponavljamo, na imovinu i obaveze; i terminologija ima svoju važnost i zrcalo je razine razvoja misli.), vrijednosti pojedinih njenih elemenata, da bi s udovoljilo glavi V, članak 14. ZOR-a, koja traži da godišnji izvještaji moraju biti fer, pouzdan, nepristran pregled... itd.

Ostavljamo za diskusiju tretman vanbilančnih stavki, uključujući i *leasing*, te slobodnih rezerva. Čini nam se, da po principu prevladavanja sadržaja nad formom i njih treba uvesti u inventar; u stečaju će ih unijeti u imovinu sposobni odvjetnici vjerovnika. Slobodne rezerve spadaju u vlastite kapitale, Trebalo bi uvesti više reda u popis stalne imovine, kako TD tako i još postojećih poduzeća, gdje je situacija posebno kritična. Gruntovnice na sudovima su u kritičnom stanju. Na njima mnogo toga počiva. Postoje, dakle, i institucionalne poteškoće za utvrđivanje imovinskog

stanja mnogih društava, u mnogim sudovima zemljišne knjige su neažurne, a ni uprave društava nisu vodile računa o nekretninama.

Kod izlaska iz imovine imamo, među inima, ili otpis ili prenos vlasništva. Oba slučaja mogu imati fiskalne posljedice. Kod otpisa, ako je računovodstvena vrijednost veća, treba ustanoviti trošak na račun rezultata poslovanja. Kod prenosa vlasništva, na primjer prodaje ili unošenja u novo trgovačko društvo, to je cijena koja se uspoređuje s računovodstvenim knjigama, između ostalog i zbog poreznih razloga.

U praksi se TD drže članka 14. ZOR-a, iako, po slovu ZTD, to nisu dužna. Naime, ZTD npr. u članku 86. i članku 220, stavlja naglasak na račun dobiti i gubitka, pa se kaže da glavna skupština "usvaja račun dobiti i gubitka", ne spominjući usvajanje bilance i ostalih dokumenata iz članka 14. ZOR-a.

Treba li iz gornjeg shvatiti da uprave TD mogu izbjeći pitanja vrednovanja. Uprava naime, po članku 287, stavak 2. i alineja 4, može uskratiti odgovore na glavnoj skupštini dioničara koji traže objašnjenje o "računovodstvenoj i višoj vrijednosti i o metodologiji izrade financijskih izvještaja", ako je ova (metodologija) spomenuta u izvještaju. Zašto? Uprave TD, a i banke, budući da još uvijek računaju na državnu pomoć i stare navike, "napuhavaju" aktivu kako bi je mogle dati/uzeti u zalog za kredite koji su novac štediša. (O nekim drugim razlozima kasnije.) Dioničari su samo statisti koji se u mnogim slučajevima žele riješiti dionica, prodajući ih raznim "holdinzima". Primjena članka 12. ZOR-a je još šira. Metodologija i vrednovanje bilančnih stavaka su jednako važni za povezana društva (grupe) kojima ZTD (i prof. **Gorenc**), s pravom posvećuje dosta prostora. ZOR konsolidaciji, što je računovodstvena slika povezanih društava, posvećuje dva članka 4. i 25. u glavi osmoj. ZPDV i PPDV nespješno govore o fiskalnoj integraciji članka 6. stavak 2. ZPDV i članka 31. stavak 6 PPDV. Zakon o stečaju tretira materiju, ako je uopće svjesno tretira, u članku 94., koji može po slovu, služiti sudu za interpretaciju.

Hrvatsko pravo je preuzelo njemački sistem u materiji povezanih društava, bez njemačkih iskustava, sredstava, njemačke kulture i pratećih institucija.

Za razlikovati je ne samo povezanost preko kapitala nego i preko ugovora. Prvo ćemo se osvrnuti na povezanost preko kapitala, pa tako uzeti grupu društava kao ekonomsku cjelinu. Kontrola preko kapitala obavlja se **kroz** tijela kontroliranog društva, dok se ugovorna obavlja **preko** tijela istog. Vlasništvo dionica ili udjela u društvima traži poznavanje pravno-financijske strategije, te razlikovanje između kontrole i interesa. Kontrolu se u poslovnom smislu ima ili nema. (Postotak kontrole je važan za fiskalnu integraciju u "blokirajuću manjinu", ali o tome kasnije). Iz paketa dionica, koji daje ili ne daje kontrolu, (50:50% filijale su rijetko dugovječne) proizlazi i ono što se u literaturi zove interesima, praktički rečeno pravo na dividendu. Kod povezanih društava (više od dva) postotak kontrole nije nužno jednak postotku interesa. Koji put se ima više od 50% interesa, a da se nema kontrole, jer je kontrolni paket manji od interesnog paketa 50%.

Treba razumjeti da kontrola i interesi predstavljaju financijska i druga prava sadržana u udjelima (dionicama) i prenose se udjelima.

Gorenc, str. 612., govori u većinskom udjelu i "većinskom pravu odlučivanja". Njegov primjer tretira, čini se, odlučivanje (kontrolu) koja je u datom primjeru 55% (str. 611.). To je u slučajevima kad se traži kvalificirana većina na skupštinama nedovoljno, zbog "blokirajuće manjine", tako da je kontrola potpuna samo kada se radi o odlukama "day-to-day managementa", ali ne ako se radi na povećanju kapitala. Svi ovi momenti utječu na vrijednosti paketa.

Po tom istom primjeru postotak interesa je 51% ($0,8 \times 0,2 = 0,16 + 0,35 = 0,51$). Ima i ovakvih slučajeva: A ima, istovremeno, 40% udjela u B i 30% u C. B ima 60% u C. A nema kontrolu ni u B ni u C, a interes mu je 40% u B i 64% u C. Ovo je važno da bi se definirao perimetar konsolidacije: koja su društva povezana sa "A" i da se utvrdi metoda konsolidacije. Kontrola i postotak interesa određuju metodu konsolidacije. Nota bene: konsolidirani izvještaji ne zamjenjuju izvještaje koji holding, kao samostalna osoba mora učiniti, već im se dodaju. Hrvatski ZTD nije jasan u pitanju konsolidiranih financijskih izvještaja, ali autor je mišljenja da se ZOR primjenjuje: ZTD je *lex posterior* u odnosu na ZOR. Dakle, sudovi će, nadajmo se, odrediti da konsolidiranu bilancu i račun dobiti i gubitka treba učiniti i za to je zadužena uprava konsolidirajućeg društva. U izvještaju treba navesti i metode konsolidacije.

Pitanje ostaje: što sa malim i srednjim društvima i koje su njihove obaveze glede publikacije konsolidiranih izvještaja. U engleskom pravu, na primjer, ta obveza ne postoji. Mišljenja smo, da u Hrvatskom pravu obvezu izrade konsolidiranih izvještaja treba zadržati za sve koji svoje udjele prodavaju preko javne ponude i svojim zaposlenicima. To je primjena principa zaštite trećih, a i zaposleni su u ovom slučaju treći. Isto tako smo mišljenja, da je francuski sistem metoda konsolidacije najučinkovitiji za ekonomije u tranziciji: tako, kada se ima kontrola, tj. više od 50% udjela, metoda je globalna integracija; ako se kontrola dijeli onda upotrebiti metodu proporcionalne integracije, a ako se ima više od 20% metoda ekvivalencije. Manje od 20% nema obveze za konsolidaciju, kao što je nema u slučajevima predviđenim MRS 26. Kakvo je stanje u Hrvatskoj u pitanjima konsolidacije najbolje znaju praktičari, pa je bolje o tome ne govoriti.

Kod ugovorne povezanosti je teže; no, ako se radi o prenosu dobiti ili takvom ugovoru kojim je volja jedne strane ugovornice pod utjecajem druge, trebalo bi primjeniti globalnu integraciju, osobito kada dominirajuća strana sudjeluje u gubitku.

Fiskalna integracija (ovdje je važan postotak kontrole), iako je "nesvjesno" spominju ZPDV i PPDV, globalna je integracija i treba je dozvoliti samo u jasno definiranim slučajevima, a ne kako čine ZPDV, po volji poduzetnika. Ovo je direktno štetno Državnoj riznici; razloge ne želimo navoditi, ali oni koji se bave poreskim inženjeringom, sami će se dosjetiti. Kako će broderske kompanije konsolidirati svoje *one ship companies*, koje su u poreznom raju, i o tome obavijestiti svoje dioničare - isto je važno praktično pitanje.

Iz gornjega se vidi da je članak 12. Zakona o računovodstvu veoma važan; traži ekonomsko-pravnu sin-

tezu poduzeća kao ekonomskog pojma koji je skup ljudskih i materijalnih čimbenika, vođenih iz glavnog centra prema zajedničkom cilju. Članak 27. ZOR-a zahtijeva da veliki poduzetnici u godišnjem izvještaju daju i viziju budućnosti, pa se po analogiji isto mora primijeniti na povezana društva. Kada su dionice na tržištu potrebno je da dioničari i poslovna javnost budu o svemu obaviješteni. S tim, naravno, da *corporate governace* ne znači zloupotrebu manjinskih prava. I u zemljama Europske Unije sudovi imaju glavobolje s tužbama dioničara, bilo da su dignute *ut singuli* ili *ut universi*.

Kod menadžerskih ugovora postaviti će se pitanje fiktivnosti pravne osobe, koje u pravu zemalja u tranziciji treba puno oštrije postaviti nego što je to u njemačkoj ili u engleskoj pravnoj tradiciji. Engleska praksa se čvrsto drži doktrine SALOMON v SALOMON & Co.

Čitateljima je poznato da je kod financijskog holdinga izvještaj za, recimo 1996., iznesen pred skupštinu dioničara u 1997., u funkciji rezultata filijala iz 1995. To znači, da su odgovori na pitanja dioničara olakšani. Osim toga opasnosti nema, jer po hrvatskom pravu koje slijedi njemačko nema proboja (proširenja stečaja). Francuski Vrhovni sud (komercijalna sekcija) proširuje stečaj na majku u određenim slučajevima. Ovo osobito kad niži sudovi utvrde bilo konfuziju patrimonija (miješanje imovina članova društva sa imovinom društva kapita) bilo fiktivnost društva. Fiktivnost i konfuzija su kruh svagdašnji u zemljama u tranziciji. I zbog toga je pravilna primjena članka 12. neophodna. Potrebno je stoga da se treće osobe, koje imaju interese, na primjer dioničari, drže obaviještenim o društvima u kojim se ima više od 20% udjela. Njemačka judikatura je kontradiktorna. Apelacioni sud u Münchenu je u presudi 24/6/93. ALLIANZ AG odbacio tužbu dioničara, koji je tražio odgovore na pitanja postavljena na skupštini i participacijama (tj. o popisu dijela aktive) i njihovoj vrijednosti. Apelacioni sudovi u Berlinu i Frankfurtu (LGR 7/7/93) u sličnim slučajevima su dosudili suprotno.

Članak 12. ZOR-a kaže što se mora raditi da imovina (aktiva i pasiva) kao i vanbilančne stavke budu poznate i trećima, koji imaju pravni interes: upravi, da zna dobro kojim instrumentima za stvaranje bogatstva upravlja, trećima, kao zalog ne samo za njihova potraživanja, nego i kao indikator kako uprava izvršava svoju osnovnu funkciju stvaranja bogatstva, kako ekonomskog (bruto višak poslovanja: *exedent brut d'exploitation* po francuskoj terminologiji), tako i financijskog (dobiti poslije poreza i bruto višak poslovanja = dodatna vrijednost - plaće; ona je ekonomski motor trgovačkog društva, kao poduzeća.)

Bez pravilnog inventara ne može se dati potrebna objašnjenja u aneksu. Na primjer, kad je prodaja 1000, ovaj broj ima sasvim različito značenje ako je bilo dvije stotine kupaca ili ako su dva kupca kupili 600, a "x" kupaca 400. Rizik je u drugom slučaju puno veći i traži novu komercijalnu politiku i, da bi slika bila vjerna, o tome treba dati pojašnjenje u aneksu, a to se ne može dati bez popisa aktive.

3.1. Ukratko o problematici članka ZOR-a *Briefly about the matter of accounting act - article 26*

Članak 26. ukazuje kako treba primjenjivati članak 12. i koje metode su najprihvatljivije.

U stavku 1. članka 26. kaže se da su temeljne računovodstvene pretpostavke za sastavljanje financijskih izvještaja: 1° poslovanje na neograničeno vremensko razdoblje (stalnost); 2° dosljednost; 3° priznavanje poslovnih promjena u momentu nastanka. U stavku 2. kaže, da se pri izradi financijskih izvještaja treba pridržavati općih načela procjene pozicija i to: 1° opreznosti; 2° prevage biti nad formom; 3° vrijednosne značajnosti; 4° pojedinačne procjene; 5° vremenske povezanosti bilančnih pozicija.

MRS ukazuje na: 1° neograničenost poslovanja; 2° dosljednost; 3° nastanak događaja; a u računovodstvenu politiku unose: 1° razboritost; 2° suštinu važniju od oblika; 3° značajnost.

Francuski računovodstveni plan, uz gornje, dodaje i: 1° stalnost metoda (što ZOR spominje samo kod konsolidacije: članak 25); 2° bilancu otvaranja identičnu bilanci zatvaranja; 3° povijesne troškove i 4° zabranu kompenzacije između aktive i pasive.

Komparativno računovodstveno pravo ukazuje na velike razlike među pravnim sistemima, a MRS, drugim riječima, međunarodne računovodstvene uzance su za najmanji zajednički nazivnik, koje anglosaksonci nametnuše ostalima, a ovi prihvatiše, jer su najmanje obvezujuće. Među ovima su i računovođe u zemljama u tranziciji, kao i vlade tih zemalja, kojima ovakvi labavi standardi itekako koriste. Osobito kad u sudstvu nema ni znanja ni prakse za hvatanje u koštac s malverzacijama.

U ovom, dakle, kontekstu treba shvatiti poteškoće primjenjivanja članka 26., ili točnije članka 12. kroz optiku članka 26.

Francuska računovodstvena teorija i praksa svjesne su da metoda povijesnih troškova (*couts historiques, historical cost basis*) ima i mana i vrlina, pa se, kao i u engleskoj, ostavlja mogućnost za alternativne metode: vođenje po sadašnjoj vrijednosti ili po indeksiranim povijesnim troškovima, upotrebom nekog koeficijenta; u engleskoj praksi se služe i sa *replacement cost accounting*. U Hrvatskoj je 1992. i 1993. godine bila primijenjena metoda indeksiranih povijesnih troškova: koeficijenti su bili negdje oko 10 za svaku godinu ili 10² za dvije. Ove dvije velike revaloracije slijede brojne manje revaloracije iz samoupravnih vremena.

Dobre su strane metode ili točnije konvencije povijesnih troškova jednostavnost, univerzalnost (svi je prihvaćaju) i mogućnost kontrole. Loše pak strane su neidikativnost (gubitak značaja) kod visokih inflacija ili mijene relativnih cijena. To se odražava kako na bilanci, tako i na računu dobiti i gubitka.

U bilanci imamo podcjenjenu stalnu materijalnu imovinu, a u manjoj mjeri i zalihе zbog njihove rotacije, kao i podcjenjenu *net worth*. U računu dobiti i gubitka imamo podcjenjenu cijenu koštanja sirovina, amortizacije, a time i precijenjene dobiti i ...poreze.

Početna bilanca mora odgovarati završnoj bilanci. Ovaj princip znači kako u francuskom računovodstvu tako i po IV. Direktivi EU, da se efekti promjena metode ili ispravke ne mogu vršiti na račun vlastitog kapitala (praktički rezervi), osim u veoma rijetkim slučajevima, predviđenim od tijela koja nadziru burzovne operacije COB (*Commission des operations de Bourse*). Englesko pravo ima isti princip, ali dozvoljava nepridržavanje tog principa, ako se daju objašnjenja u aneksu.

Ostali principi su čitateljima dobro poznati, pa bi samo napomenuli dva.

Prvi, kratko: stalnost metoda. Primjera radi uzmimo vrednovanje zaliha. Po tom principu nedopuštena je primjena recimo metode FIFO u jednoj godini, a u slijedećoj NIFO (next in first out) ili srednje ponderirane vrijednosti.

Drugi: poslovanje na neograničeno vremensko razdoblje (stalnost), traži više prostora, jer se direktno tiče svih ekonomija u tranziciji. On je u srcu procjene. I sam ZOR mu daje važnost, jer se nepošivanje članka 26. kažnjava ...simbolično.

Stalnost stavljamo na zadnje mjesto, jer su prethodna pojašnjenja bila neophodna razumjevanju onoga što slijedi.

Poslovanje na neograničeno vrijeme je, da tako kažemo, *engagement* za budućnost i nosi u sebi simultano-subjektivni i objektivni element. Subjektivni je vezan za volju da se nastavi s poslovanjem trgovačkog društva, a objektivni, da za to postoje mogućnosti, kako unutar samog TD, tako i u njegovom političkom, socijalnom i ekonomskom okruženju.

Princip je u svim zakonodavstvima EU, i u IV. Direktivi, ali zakonodavci, teoretičari i računovodstvena praksa nisu mogli predvidjeti poteškoće njegove primjene u zemljama u tranziciji, pa tako ni u Hrvatskoj. Te poteškoće su takve prirode da se ovaj princip ne primjenjuje ili se rijetko primjenjuje; kad bi se primjenjivao privatizacija bi drukčije izgledala. Problem je politički, jer se vlade drže principa "ne talasaj", a neki kažu, možda zlobno, principa "*post me diluvium*".

Na jednom primjeru ćemo za početak pokazati utjecaj kontinuiteta poslovanja na vrijednost, recimo, nekog stroja u rudniku, koji daje rudu obližnjoj tvornici. Stroj je uveden u knjige TD koje eksploatira rudnik za, recimo, 4.000.000 (cijena, transport, troškovi instalacije) 1. lipnja 1996.

Predviđa se, da stroj može tehnički i ekonomski biti iskorišćavan pet godina. Dakle 31. prosinca 1996, u knjigama TD "Rudnik" će biti upisan za neto vrijednosti od 3.600.000. Ako recima u rujnu 1997. Tvornica odluči da uveze rudaču iz neke prekomorske zemlje zbog daleko bolje kvalitete i "Rudnik" tako ostane bez kupca (jedinog!), onda taj isti stroj može biti upisan u knjige "Rudnika" 31. prosinca 1997. za neto vrijednost od 2.800.000, ali ta vrijednost nema više nikakvo ekonomsko značenje. Njegova je vrijednosti ona starog željeza, ako i za to ima kupca u blizini.

Drugi primjer: TD "Namještaj" kupilo je drvo za 100.000 i proizvelo namještaj za 150.000 što predstavlja proizvodne troškove, od čega 50.000 otpada na upotrebjeno drvo. Zalihe gotove robe su 150.000, ako TD "Namještaj" nije pod stečajem. Ako pak

"Namještaj" padne pod stečaj, onda 150.000 nema ekonomskog smisla. Naime, iskustvo pokazuje da se finalni proizvodi tvrtki u stečaju prodaju u bescijenje. Međutim, iskustvo isto tako pokazuje da će se zaliha drva - 50.000 - vrlo vjerojatno prodati po toj cijeni: to je komercijalna fleksibilnost neke aktive, ali to je ipak izuzetak.

Pravilo je da se vrednovanja čine pod pretpostavkom nastavljanja poslovanja TD. Francuski kontni plan daje slijedeće tumačenje: vrednovanje pojedine aktive treba biti vođeno cijenom koju bi za dotičnu aktivu bio spreman platiti kupac cijelog društva, u stanju kakvom se nalazi i gdje se nalazi dotična aktiva u momentu vrednovanja, ako postoji ekonomska osnova za kontinuitet poslovanja. Dakle, nije dovoljan samo subjektivni momenat, namjera da se nastavi, a niti faktični samo nastavljanje poslovanja pod državnom ili paradržavnom kapom. Isto tako prolazne (kratkoročne) teškoće nisu znak da treba preustrojiti dotično društvo, kao što nije dovoljna ni namjera da se društvo ukine fuzijom, ako novo društvo obećava rentabilitet. Dakle, vrijednost aktive je vezana u neku ruku za kapacitet društva da bude profitabilno.

Drukčije gledano, kod predviđanja nastavka poslovanja valja se osloniti na više vrsta indikatora. Prvo su financijski, jer ih se odmah vidi iz bilance i računa dobiti i gubitka. To su: permanentno negativan "radni kapital", financiranje stalne aktive kratkoročnim izvorima, umjetna likvidnost (ima novca, jer se ne plaćaju dugovi) sa insolventnošću, nemogućnost dobijanja kredita, nestvaranje dodatne vrijednosti, te smanjivanje samofinanciranja. Drugi su poslovni indikator; kao na primjer gubitak klijentele/gostiju za hotele u Dalmaciji, gubitak tereta za luke i željeznicu, itd ...loša reklama, nesnalaženje pred konkurencijom, stare navike i mentaliteti u poslovanju, itd... Treći su tehnički indikatori, koji se tiču tehnike proizvodnje, i tehnike proizvoda i kulturno-tehničke razine radnika. Četvrti su makro-ekonomski indikatori: velike teškoće ekonomija zemalja u tranziciji i ulazak u period korjenitih i bolnih promjena i globalizacija... Za zemlje u tranziciji ovo posljednje znači da proizvodni kapaciteti razvijenih zemalja mogu zadovoljiti potrebe "cijeloga svijeta" i da će industrijalizacija zemalja u tranziciji biti veoma teška operacija, ako uopće bude moguća

Spomenimo još i socijalno-političku situaciju: štrajkovi, pobune, socijalni nemiri i socijalne patologije, veliko širenje opojnih droga. K tome Hrvatska je počela kao žrtva agresije, s tim da je domovinski rat prošla s "mirnodopskom ekonomijom". Nadajmo se da će u miru izbjeći uvođenje ratne.

Sve ove elemente treba uzeti u obzir kad se gleda kolika je vjerojatnost da nastavak poslovanja ima zdravu ekonomsku osnovu.

Sve gore rečeno, u domeni je članka 13. ZOR-a koji, kako već rekosmo, kaže da "poduzetnik mora popisati imovinu i u drugim slučajevima, a napose" ... itd. U hrvatskim prilikama (i neprilikama), interpretacija članka 13. od strane trgovačkih i upravnih sudova staviti će akcenat na "druge slučajeve", isto toliko, ako ne i više, nego na nabrojene slučajeve koji slijede nakon riječi "osobito". Nisu li rat, gubitak tržišta, stradanja, "drugi slučajevi" u kojima se mora popisivati i vrijednovati imovina? U tim i takvim slučajevima može

li se vrednovanje činiti pod temeljnom pretpostavkom da će poduzeće nastaviti sa radom na ekonomski prihvatljivim osnovama?

Članak 13. ZOR-a morao bi se primjeniti (imovina popisati i vrijednovati) u uvjetima koji ne daju ekonomsko prihvatljivu osnovu za nastavak poslovanja, dakle ne po kriteriju stalnosti poslovanja, iz koje proizlazi značenje računovodstvenih stavki, kako na gornjem primjeru vidjesmo. Tek, ZOR ne kaže koji kriterij vrednovanja imovine primjeniti u ovom slučaju. Francuska i engleska teorija i praksa preporučuju primjenu likvidacijske vrijednosti. Likvidacijsku vrijednost ZOR ne spominje izričito, o njoj se malo i govori javno, kako u Hrvatskoj tako i u ostalim zemljama u tranziciji.

Razlog je veoma jednostavan. Kad bi se primjenilo vrednovanje aktive po likvidacijskoj vrijednosti, *net worth* (moglo bi se prevesti kao "glavnica") velikog broja poduzeća bila bi negativna ili *quasi nulla*, pa bi prodaja bezvrijednih udjela za sto maraka (sa ili bez popusta, svejedno) bila očita prevara.

Osim toga, ni vlade, ni uprave poduzeća nisu imale interesa, niti hrabrosti, suočiti sami sebe i javnost sa činjenicom da *corporate sector* ne stvara dodatnu vrijednost, nego jede substancu. (Znamo da je GDP zbroj dodatnih vrijednosti). Morat će se, dakle, dakle, kupovati socijalni mir metodološkim, računovodstvenim i statističkim nebulozama. Ostaviti sanaciju za bolja vremena znači financirati socijalni mir preko bezvrijedne aktive TD i banaka, sa zaduženjima i kod domaćinstava. Namjera vlade da provede sanaciju makar i u segmentu *corporate* sektora je za pohvalu, ali mogu li porezni obveznici to izdržati. Jer, državna sanacija je prebacivanje gubitka na porezne obveznike. I treba se pitati: što nakon sanacije i nije li sanacija odgoda stečaja ili subvencija nekog podobnog "kupca"?

Ona pak TD i poduzeća koja će pod stečaj (domine, *quis sustinebit?*) trebalo je već davno prije staviti pod stečaj. Veliki stečajni val, koji je neophodan da bi ekonomija krenula na zdravim osnovama, istovremeno je i akt monetarne politike. To je jaka devalvacija. Za potraživanje koje je likvidno, sigurno i dospjelo, od jedne kune dobije se deset lipa. A potrebe za financiranjem obrtnog kapitala ostaju iste: umjesto kune zaliha, treba financirati deset lipa zaliha i devedeset lipa gubitka. Ali, stvari su jasne, a to je za početak najvažnije. Na žalost, u takvoj situaciji potrebe za financiranjem javnog sektora (PSBR) uvijek rastu, jer se povećava i broj, kako se to u modernom žargonu kaže, socijalno ugroženih, ili, govoreći jasno, siromaha, a time i financiranje "socijale" poreznim izvorima, koji će brzo presušiti.

Dakle, članak 26. stavak 1. alineja 1, ako je pravilno primjenjen, traži u zemljama u tranziciji globalno formuliranje i primjenu gospodarske politike, koju vlade tih zemalja nemaju ili radi socijalnog mira ne žele primjenjivati.

Rukopis primljen: 25.8.1997.

Zaključak Conclusion

Usprkos golemim poteškoćama koje vlade zemalja u tranziciji imaju, a dobar dio naslijediše, ništa ne opravdava neusklađenosti i kontradikcije u njihovim zakonima, pa tako ni hrvatskim. ZOR, ZTD i drugi zakoni, usprkos njihovim nedostacima, dobar su okvir unutar kojeg se mora pogledati činjenicama u oči. To nije lako u **kapitalizmu bez kapitala, s osiromašenim stanovništvom** i lumpenkapitalistima, ali je u interesu svih, i osigurat će uspjeh slijedećeg vala privatizacije.

Literatura References

- [1] **Verdier, Alain**: Reglementation des offres publiques, in *Bulletion Joly Bourse et produits financiers*, Janvier/fev 1993, Paris
- [2] **Barbier, Jean-Francois**: *Confusion des patrimoines et fictive des societes in Les Petites Affiches*, no 129/1996, Paris
- [3] **Gorenc et alii**: Komentar Zakona o Trgovačkim društvima
- [4] **Pennington, Robert**: *Company Law 7th edition* Butterworths London
- [5] **Jakovčević D**: Konsolidacija povezanih društava RRIF No 5/1996
- [6] **Campana M-J**: *Les responsabilite civile du dirigeant en cas de redressement jeditaire in Les Petites Affiches*, no 47/1994.
- [7] Direktiva savjeta C.E.E. od 1983 - konsolidacija Računa - 83/349/CEE

Bilješke Notes

- ¹ Naime, što raditi ako se štednja okrene čarapama?
- ² To traže i drugi zakoni kao npr. francuski *Code de commerce* članak 9. ili talijanski *Codice Civile* članak 2423 i IV. direktiva. Ova posljednja insistira na vjerovnoj slici, kako patrimoniuma tako i financijske situacije i rezultata poslovanja. Na ovo ćemo se još vratiti.
- ³ Naime, ne radi se samo o kontroli (vladajuće društvo) kako piše prof. Gorenc. Uz to se radi i o interesima, među inim i o dividendi. Po Gorencovoj shemi interesi su 51% do "A" u "C". Ako "C" dijeli 10 kn dividende, "A" dobije 5,1 kn. Naime, "A" ima u interesima kod "C" 80% od 20% plus 35% direktno. Kod "C" struktura vlasništva kapitala je "A" = 35%, "B" = 20% i "X" = 45%. Budući da "A" ima 80% u "B" to je onda $0,8 \times 0,2 = 0,16 + 0,35 = 0,51$.
- ⁴ Konsolidaciju je dotakao jedan autor u reviji KAPITAL, ali se izgleda više inspirirao literaturom nego vlastitim iskustvom.
- ⁵ **Kammergerich** kaže: "Iako slovo zakona traži da se daju informacije samo o odnosima sa povezanim društvima, ipak, kad je udio veći od 51%, potrebno je da dioničari znaju i o aktivnostima filiala."
- ⁶ MRS = Međunarodni računovodstveni standardi
- ⁷ *fonds de roulement/working capital* = stalni kapitali minus stalna imovina; cirkulirajuća imovina minus kratkoročne obaveze posljedica su prvog i nazivaju se potrebe za radnim kapitalom; radni kapital minus potrebe daje novac na banci
- ⁸ za to je indikator neplaćanje radnika, drugim riječima nasilno uzimanje beskamatnih kredita ili privremeno ropstvo
- ⁹ koja je vrsta (marka) strojeva, njihova tehnička i ekonomska istrošenost, rezervni djelovi, što kupci očekuju od naših proizvoda, što dobiju, kakva je garancija data kupcu za proizvod...
- ¹⁰ ...Nema kapitala, financijeri "vrte" kapital ali ga ne stvaraju, "tajkuni" se brzo obogaćuju na poslovima sumnjive "političke" ekonomije. Da se razumijemo, brzo bogaćenje samo po sebi je neutralno, a na makro socio-ekonomskoj razine može biti korisno, ako "tajkuni" imanju industrijsku logiku. Drugim riječima, ako stvore nešto trajno poput "baruna lešinara" XIX. stoljeća.